

Bori Imre

Meztelenek a halottak

„Ki itt belépsz haggy fel minden reménnyel” Dante

A reménytelenség nem az optimista társadalmak hitvallása, s mi mégis reménytelenség patinás és tömör sorait írtuk fel mottóként, amikor Norma Mailer regényéről szándékozunk beszélni, erről a tömény és sűrített ember pokolról, odalokalizálva egy maroknyi csendesóceáni sziget dzsungeljébe. Egész modern pokolról van szó; illet csak a mi korunk tudott produkálni, igaz, hiába még az atom- és hidrogénbomba vészes gombakalapjával, de különben minden kelléke együtt van a félelemtől a halálig, közkatonától a tábornokig, hogyteljes díszletével, minden rekvizitumával hűen és művészi módon realizálhasszázadunk emberi színjátékát.

Mailer regénye háborús regény, a háborús regények sztereotíp hibái nélkül, de tele a nagy művek emberi teljességével. Ezért emelkedett ki rögtön megjelenése után a háborút taglaló művek áradatából s ezért mondhatta ne egy külföldi és tekintélyes kritikus, hogy a Meztelenek és halottak megjelenésével megszületett századunk Háború és békéje. Tegyük hozzá, a párhuzam majdnem teljesen találó, a különbség a két mű között inkább a két század különbségéből, mint a művészi jellegükből és emberi mélységükből ered.

Norman Mailernek sikerült a második világháborút olyan integritásába átfogni, átélni és művészetté sűrűsíteni, emberiesíteni, amely lényegében a legbensőbb valóságban hű kifejezője a mai ember életérzésének. Az író tanúsága szerint már-már demoni erők veszik körül az embert, erők, amelyek függetlenítették magukat a kisemberek millióitól, beleszórtak a sorsukba, megváltoztatták az életük útjait, mintegy pontot téve, a múltat végleg kilökve az életből. Mert mindig akadt valamilyen erő, mely az emberre veti magát, k hívja azt mondja az író. S mit tehet az ember, ez amerikai kisember speciálisan, e vak erők szorításában, mikor nincs más vágya, minthogy életét tisztességesen befejezhesse, egzisztenciát teremthessen társadalmi fogalmai szerint lerázza magáról kisebb-nagyobb konfliktusait pénzzel, nővel, társadalommal ösztönösen törekedve az emberi élet megvalósítására, persze a maga gyarapodási és primitíven ösztönös módján. S hiába kutatná ez erők mibenlétét, minthogy

ája fedele alatt ülve sem tudta megfejteni rejtélyüket, s végül minden fetizálódik körülötte, elfásul a problémák iránt, csak a félelemtől nem tud megzabudulni, az végigkíséri az életen, míg el nem jut sorsa háborújának Anapei szigetére (e regény cselekményének színhelye az), ahol a félelem mítikus arányokat ölt, kiszorít minden más életérzést, ahol tudatosodik benne minden emberi komplexuma, társadalmi konfliktusa, ahol le kell vetkőznie, ahol ki kell fordítania önmagát, mezitelenül, csupaszon, emberien kell vallania önmagáról a félelemmé sűrűsödött sors előtt.

Nem a háború, hanem az ember a hőse a könyvnek. A háború csak közeg, melyben az ember megnyilatkozhatik, egy a számtalan lehetőségek közül, ellyel az író élhet tanulmányozva az ember természetrajzát. Ugyanakkor több is mint egyszerű írói lehetőség, a megtestesült sors választóvize is, az a knyyszer, amely általánossá tudja tenni az egy ember minden problémáját, vigméretűvé tudja feszíteni a jelenségeket, ahol az emberi élet mechanizmusa szenvedések forrójára jutva a félelem, a megpróbáltatások lángjaiban szinte teljes bonyolultságában és változatainak sokaságában megnyilatkozik. De a háború nem absztrakt valami, nem Ares vagy Mars fattya, hanem legpontosabban konkrétizálható jelenség, minden kor speciális local couleur-, amelyben a kor minden gazdasági, társadalmi problématikája sokkal nyíltabban (bár leggyakrabban hamis máz fedí céljait és indítókait illetően) jelenik meg azáltal, hogy tudatosodik emberi hordozóiban multjuk és jövőjük minden speciálisan egyéni baja és öröme egész társadalmuk összefüggéseiben. Ehát, ismét csak ember és társadalom reakciójába kerül a probléma, a háború, iként annyi jó írónak, csak a Robinzon szigetét jelenti, ahol hőseinek emberi és társadalmi jegyei jobban megfigyelhetők. Nem gondolok itt arra a háborút így interpretálva, hogy tagadjam vagy misztikus ködbe vonjam (a másik világháború) konkrét problematikáját, azonban ebben a pillanatban speciálisan emberi és művészi horizontokat járunk, s belülről projektált vetülete szemléljük csupán. Így emberi relációiban a második világháború sorsok egyének erősen felnagyított, mikroszkopikus képsorozata, végtelenbe vesző ra s az író nem tesz mást, mint merít ebből a végtelenségből, kiemel néhány lemező egyedet s velük példázattja a nagy általános jellegét. Hatalmas írói adat ez, a tipizálásnak, a jellemalkotásnak nagy próbája. S egyuttal a végső gők biztos szemlélete, az általánosnak mibenléte felismerése sem hiányozt. Kort kell jellemezni és benne embereket az individuális lét és a legegyszerűsebb társadalmi jelleg végső érintkezési pontján, ahol ezek egységként inak engedelmesskedni az író alkotó terveinek. Arról a pontról van szó, amir Roth közlegény az abszurd katonai vállalkozás során szakadékot kénytelen átugrani, de ereje nem elég a lendülethez s a mélybe zuhan: „Zuhanva, én hallja saját ordítását kétségbeesésében, s elcsodállkozik, milyen torkaszakadtából tud ordítani. A kábulatban, hitetlenségben még átcikázott agyán egy adolat, mielőtt szétlottyan volna valahol lenn a mélyben a sziklán. Élni art. Kis ember, aki zuhan a térben.”

A regény szinte minden fejezetében a lét e határesetét példázza, amelyben az egyszerű, ismeretlen Rothok zuhannak, halnak meg a legkülönbözőbb módon s egyszerre egy mondat villámfényénél új jelentést kap az előbb már véglegesen egyénített ember: „A kis ember, aki zuhan a térben”. Mert kisen berekről beszél Mailer, a milliokról. Az ő sorsuk érdeklí, ők az igazi hordoz a háborúnak, ők azok akik félnek és szenvednek, akik a vak sors kegyelen kenyérét fogyasztják.

Nem véletlenül ilyen a világ Norman Mailer regényében. Az író aki önként ment harcba, hogy kitapasztalja amit a harcmezők szenvedése jelentenek az embereknek, a világnak, melyben él, a vak sorsnál egyebet aligha lát. Pusztítóan száguldó ménjeit, a modern kor apokaliptikus lovait, nem tud megnyergelni az ember, egyik hőse sem ülte meg a szerencse hátát, sem u. n. békeévek polgári világában, sem az egyenruhák álarcában. Ezért pesszímista a regény, s mert arra döbrent rá, hogy az amerikai kisémbert bárhova is sodródik menekülve, mindig kísérti, előle menekvés nincs. Mailernek sikerült hősei sorsába hatolni, a sok egyedi életből sikerült az amerikai élet kvintesszenciáját művészetté alakítania. Ez az a pont ahol a háborús regény az élet háborújává válik, ami tulajdonképpen nem is a frontokon, a lészárkokban, kézitusákban, manőverezések, támadások és visszavonulások formájában folyik, hanem az amerikai élet ponorámájában, az utcákon, munkahelyeken, a családi ház fedele alatt és az emberekben, akik szerencsésükért indultak harcba, a kenyérkereset, az érvényesülés, a szerelem, a szenvedély, nyersebb és kegyetlenebb tusájában akarják bővíteni és megőrizni és erként élni az amerikai kontinens fogalmait színt.

Norman Mailer egy pillanatig sem ringatja magát álomba és tágranyit szemmel nézi a valóságot. Tárnyilag akar megadni. Tudja, hogy embereim semmi sem sikerülhet, sorsuk elől nem tudnak elrejtőzni, bár majdnem mindegyik életében a háború szinte a végső utolsó szótagjára dördült fel, ho életük zsákutcájának falai beomoljanak, s rés támadjon szabadabb, tágasa világok felé. A tragikus az ebben a felismerésben, hogy a háború egyszerű emberek életében az egyetlen választható, sőt elfogadható megoldásként kínálta, függetlenül az ideológiai, társadalmi, gazdasági okoktól. Mailer emberek nem a náciizmus vagy a japánok ellen harcolnak („Ugyan mi bajom nekem ezekkel a fene japánokkal? Azt hiszed, törődöm vele, megtartja-e ezt az átkozott dzsungelt, vagy nem?”), hanem mert belecsöppentek, sokszor anélkül hogy valóban tudatosan indultak volna harcba. Menekültek és fejest ugrottak a halálba. Azonban azt is meg kell rögtön mondani, nem a halál a damoklókard a fejük felett, hanem a félelem. Jellemző, hogy a félelem nem háború termék. Otthonról hozták magukkal s Mailer, nagyon érdekesen, mást tesz, mint azt figyelni, hogy hősei hogyan sáfárkodnak ezzel az átkozott örökséggel.

Borzalmas képet tud az író teremteni félelemmel megrakott hőseivel. Művészetének csúcsein jár éppen az ilyen jelenetek ábrázolásában. Elbeszélő módjának sajátosságával olyan arányban tudja fokozni a különben is kiélezett le-

helyzeteket, amelyekben hőseik szinte születésüktől kezdve éltek, hogy azok fantasztikus méreteket kapnak az olvasó tudatában, bár az író egy pillanatig sem méretezett túl az emberi „normális” keretein. Animális, attavisztikus félelem-kitörések váltogatják egymást, hősei hipnotikus kábulatban élnek és álmodnak. Gondoljunk csak a folyóparti csata utáni éjszakára, amikor a regényhősök tizede nyugovóra tér s őrsegen álló társuk részegen és félelmében lövöldözni kezd; amikor az idegeken, a különböző méretű és anyagú ideghúron megpendül a rémület ujja! A pármondatos érzésrögzítések a maguk frapáns rövidségükkel és nyugodt tárgyilagosságukkal emberi méretekre szorítják vissza a mítoszba induló képeket. Ősemberi félelmet talál mindenütt az író. Bárhova is fordul, mindenütt ez kísért, a mult soralkozóján éppen úgy, mint részeg kábulatban a holdvilágította elhagyott csatatéren bomló japánok hullái között.

A regény társadalmi aspektusai és emberi vonatkozásai ezzel még természetesen nem merültek ki. Csak a regény főmotívumait próbáltuk tapogatni és felfedezni. A meztelenek és halottak azonban ennél sokkal gazdagabb könyv. Az emberi indulatok s emberi természetek széles skáláján játszik, Amerika lelkébe fér bele, konkrét emberi helyzetekből, egyéni sorsok gazdag változatából bontja ki előbb elemzett motívumait. Sokkal inkább társadalmi, mint-hogy megelégedne pl. a félelem absztrakt vizsgálatával. Mindenhol embert lát, mondhatnánk azonban így is, emberi sorsokban gondolkodik az író. És éppen ezzel hat.

Nem irányregényt vagy filozófiai regényt írt, hanem emberit, bár minden sora éppen az embertelenségről szól. Pokolt terem, a háború poklát, hogy teljese tehesse a képet, amit rajzolni szándékozik korunk emberéről. A szerkesztési megoldásaival szinte elmosódik a határ béke és háború között, ez csak amaz folytatása, logikus és egyenesvonalú továbbfejlődése. Hőseinek nincs két élete, nem él külön békében és háborúban. A küzdelem lényegében az amerikaiak között folyik, s nem a japánokkal (itt a véletlenek irányítanak mindent, a dolgok folynak a maguk belső logikája szerint, mire Cummings tábornoknak éppen úgy nincs befolyása, mint Roth közlegénynek), mint gondolnánk. A harc Amerika fiai között folyik: Cummings és Hearn, Hearn és Croft, Croft és Roth, Goldstein és Minelt az ellenfelek. Osztályok és rétegek, eszmék és erkölcsök hatalmas összeütközése ezí mit nem tud eltakarni a háború véres párája, szenvedés-gőze sem.

Így teljes a kép, mit a kakizubonyok egyformasága nem tudott meghamisítani. Mailer kegyetlen iróniával boncolja fel hőseit, sorra veszi őket és az összerakott mozaik kocka gyűjtemény megdöbbentő képét adja Amerikának. Olyan embergalériát teremtett, amelynek megalkotására csak a legnagyobbak mertek vállalkozni. Hatalmas emberábrázoló erejével Mailer egy egész sor remekbeszabott embert teremtett, szuverenül bánva nagy ember- s társadalmismeretével halhatatlanná tudta tenni a törékeny életék millióit. Az életnek ilyen bőségével tud a legmeggyőzőbben hatni. Az apró életadatok, amik tulajdonképpen a regényt képezik, amelyekből felépült ez a több mint hétszáz ol-

dalas regény, a maguk egyszerűségével, közönségességével arra utalnak, hogy Mailer ezzel a regényével korszakalkotó művet alkotott. Egyszerűségről és közönségességről beszéltünk. Valóban. A mai író, ki modern irodalmi eszközökkel ábrázolja életünk jelenét, a hétköznapi élet millió, ezerszer ismétlődő gondolataival, mozdulataival, tetteivel érheti csak el. Nem hősokeket, hanem egyszerű embereket ábrázol, világukat, életüket, atmoszférájukat hozza. Mailer ezek bőségével a kegyetlen naturalizmus s a legpompásabb, az annyira óhajtott modern realizmus váltoáramában tartja hőseit. Szemérmetlen, nyers szóki-mondásával, nyíltságával és szinte brutális nyíltságával jellemez s ez természetes módon egészíti ki az egészet átfogó realista és magas művészi szemléletmódot. Minden esetre lenyűgöző hatását a regény éppen ezzel éri el.

Az élet nyers, küzdelmes izzadsággal és szemérmetlen szerelmi falánksággal teli atmoszférájában mozognak hősei. Nyugodtan hozzátehetjük azt is, hogy ez a pokolnak (ahogy Dante álmodta meg) az atmoszférája. Az emberi pokol utjait járhatja az olvasóval Norman Mailer, csak nincs Vergilius aki hőst és olvasót átsegítené a veszélyen. Mailert olvasva, mindenki végérvényesen egyedül van és benn a regényben is mindenki külön-külön él, fél, szeret és hal meg.

A mai amerikai kislembert tragédiáját írja meg Mailer. Az amerikai meséről hámozta le a mese kérgét és mutatta fel az embert hús-vér mivoltában. Leverő könyv és megdöbbenő?

Igen. Mint minden könyv, amely az élet tükrét tartja az olvasó elé.